

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,— . Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

WIJ MENSEN

In Jeruzalem is Adolf Eichmann, zoals u weet, ter dood veroordeeld. Hij is ter dood veroordeeld wegens misdaden tegen het joodse volk, en dat zullen wij allen goed kunnen begrijpen. Maar hij is bovendien veroordeeld wegens misdaden tegen de mensheid.

Misdaden tegen de mensheid — dat is een betrekkelijk nieuw begrip, een omstreden begrip nog ook. Maar het opduiken van dit begrip in de geschiedenis van de rechtspleging is een uiterst belangrijk feit, en naar mijn mening ook een heuglijk feit. Het wijst er namelijk op dat er in onze eeuw iets is ontstaan, dat de geschiedenis der mensheid nooit eerder heeft gekend, namelijk een universeel menselijk solidariteitsbesef. Of laten we voorzichtig zijn en zeggen: het begin, het hoopvolle begin van een besef dat wij mensen, van welk volk of ras, van welk geloof of welke huidskleur we ook zijn, samen ondanks alle verschillen een eenheid vormen; en dat binnen die eenheid fundamentele menselijke normen gelden. Menselijke normen, die ons allen samen maken tot „de mensheid” en die men niet ongestraft kan laten varen tegenover welke individuele mens ook. En het bewustzijn is doorgebroken dat wij mensen *allen* gevaar lopen wanneer *bepaalde* mensen — mensen van een bepaald volk, van een bepaald ras of van een bepaalde volkerengroep — niet meer als medemensen worden erkend. Want dat is immers de misdadige aanslag die de nazi's op de mensheid hebben gepleegd. Een vooraanstaand nationaal-socialist heeft eens in volle ernst geschreven dat het begrip „mensheid” in tegenstelling tot de dieren maar onzin is; er bestaat alleen verschil tussen wat hij noemt de „Nordische” mensen enerzijds, en de dieren inclusief de overige mensen anderzijds. De wereld heeft op huiveringwekkende wijze te zien gekregen dat wie zijn medemensen als dieren beschouwt, zelf in een beest verandert.

Het is een gruwelijk schouwspel geweest, en de berechting van Adolf Eichmann heeft de mensheid opnieuw met alle nadruk bepaald bij het afzichtelijk abces dat in de twintigste

eeuw na Christus in het hart van het beschaafde Europa is opengebarsten. Een abces in *Europa*, inderdaad. Niet alleen Duitsland is de broedplaats geweest, en de ziektegeschiedenis was lang. Men kan trouwens ook niet zeggen dat misdaden tegen de mensheid een Europese specialiteit zijn. Ze zijn gepleegd in alle werelddelen en in alle tijden. Door koppensnellende Papoea's en mensofferende Azteken, door Mongoolse veroveraars en Nederlandse slavenhandelaren, door Engelse empire-builders en Stalinistische commissarissen, door Amerikaanse pioniers en Islamitische kaliefen. Natuurlijk is het anachronistisch en onhistorisch om het zo te stellen; ik weet het. Misdaden tegen de mensheid bestonden vroeger niet, omdat de mensheid niet bestond. Of moeten we niet liever zeggen: omdat men toen niet begreep dat de mensheid bestond?

Het lijkt me dat we het inderdaad zo moeten stellen. Wij weten nu dat de mensheid bestaat: en dan weten we tegelijk dat de mensheid ook vroeger heeft bestaan. Dan weten we, dat ook wat de mensen elkaar vroeger in hun verblinding hebben aangedaan, in feite misdaden tegen de mensheid waren. En we huiveren ook daarvan.

De miskennis van de mensheid door de mensen is zo oud als de mensheid zelf. Vanaf de vroegste tijden hebben de mensen gemeend dat toch eigenlijk alleen de eigen stamgenoten of volksgenoten de „echte” mensen waren. De anderen waren mensen van inferieure kwaliteit, niet volwaardig, of zelfs helemaal geen mensen, maar een soort tussenvorm tussen mens en dier. Ook in onze tijd nog dragen allerlei primitieve volken namen die in hun eigen taal eenvoudig „mensen” betekent. Met andere woorden: de benaming „mens” is alleen op hèn van toepassing, niet op de anderen. Zo'n hoogmoedige redenering in de mond van een Papoea uit de binnenlanden van Nieuw Guinea mag u misschien potsierlijk voorkomen, en u kunt er om glimlachen. Maar in de kern van de zaak is dit precies dezelfde stelling als die van de nationaal-socialist, die ik daarstraks heb aangehaald: alléén wij, „Nordische”

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 24 juni 1962

mensen, behoren niet tot het dierenrijk; al-
léén wij maken de mensheid uit. Over de
consequenties van dit standpunt kan men
dan verder nog van mening verschillen. Men
kan de wezens die geen echte mensen zijn
eventueel opeten, of men kan ze eventueel
exploiteren als slaven, of men kan ze even-
tueel naar de gaskamer sturen.

Ik zei het al: de ziektegeschiedenis is lang
geweest, ook in Europa. In Europa, dat door
de Europeanen zolang als *de beschaving*
zonder meer is beschouwd.

Juist daardoor namelijk. Niet-beschaafde
mensen zijn immers eigenlijk ook geen echte
mensen. Het zijn „barbaren”, „heidenen”,
„wilden”. Ouderwetse koloniale noemden
de negers zelfs „apen”. Op zijn best zijn het
„naturellen”, „natuurvölker”, dat wil zeg-
gen: wezens zonder enige cultuur. Dit alles
kwam eeuwenlang hierop neer, dat men zich
tegenover deze inferieure mensen niet hoef-
de te houden aan de gebruikelijke mense-
lijke gedragsnormen.

Dat deed men dan ook niet. Op de Vuurlan-
ders van Zuid-Amerika hebben de blanken
genoegelijke jachtpartijen gehouden, zo on-
geveer als men nu in Afrika op safari gaat.
In de zestiende eeuw moest de paus in eigen
persoon in een bul vaststellen, dat de oor-
spronkelijke bewoners van Amerika wel de-
gelijk „echte mensen” waren, die dus tot het
Christendom konden worden bekeerd. Over
de wijze waarop die bekering vaak in haar
werk ging, zal ik u bijzonderheden bespa-
ren. Maar ook in later eeuwen werd de han-
delwijze van de „beschaafden” tegenover de
„niet-beschaafden” weinig verheffender.

Nog in de 19e eeuw werden in Amerikaanse
krantenadvertenties aanbiedingen gedaan
van partijen dekens, die met de pokken wa-
ren besmet; zeer geschikt om uit te delen
onder de Indianen. En wat Nederlandse
kooplui tot diep in de vorige eeuw de bewo-
ners van de Goudkust en van Angola hebben
aangedaan mag ik wel bekend veronderstel-
len.

Zeker, in al die eeuwen zijn er ook stem-
men geweest die protesteerden. Stem-
men van mensen die in de slachtoffers
hun medemensen zagen, en die *daarmee* de
mensheid verdedigden. Maar lange tijd ble-
ven zij roepende in de woestijn. Dat ze ble-
ven roepen, strekt hen tot eer en het kan

ons tot troost zijn. Mede dank zij hun stem
werd Europa „de veroveraarsbeschaving
met het slechte geweten”, zoals Sierksma
heeft gezegd. De gewetenscrisis, die zij aan-
kondigden en die werd verhaast door de
ontwikkeling van de techniek, en daarmee
ook van de middelen voor onderdrukking en
strijd — die gewetenscrisis heeft onze bloe-
dige 20e eeuw gestempeld. De naweeën —
laten we tenminste hopen dat het naweeën
zijn — beleven wij nog steeds.

In het grote drama, dat zich in ons wereld-
deel en daarbuiten heeft afgespeeld, is de
tweespalt in onze westerse cultuur zonne-
klaar aan het licht gekomen. De verloochene-
ning van de mensheidsidee is in praktijk
gebracht op een schaal, die ons voorstellings-
vermogen haast te boven gaat. Maar daar te-
genover heeft ook een nieuw inzicht veld ge-
wonnen; een inzicht dat spreekt uit het
nieuwe juridische begrip „Misdaden tegen
de mensheid”.

Het inzicht dat wij mensen allen van één
geslacht en van één maaksel zijn. Dat wij
mensen, hoe wij ook mogen denken over el-
kaars persoon of gedrag of prestaties, zijn
geroepen om als medemensen samen te le-
ven.

Dat wij in de laatste instantie hebben te kie-
zen tussen menselijke waardigheid en verloochening
van de mensheid, dat wil zeggen van onszelf.

Dit nieuwe inzicht, dit mensheidsbesef, is
ook de geestelijke achtergrond en de stu-
wende kracht van het zogenaamde dekoloni-
satieproces dat zich om ons heen voltrekt.
Maar ook hierbij dringt de crisis steeds ver-
der op. Het conflict tussen de verdedigers
van de mensheidsgedachte en de belagers
ervan breidt zich ook nu uit naar de nieuwe
staten, die daarmee voor een zware verant-
woordelijkheid worden gesteld. Zij zijn de
mede-erfgenamen van een crisis, die ook in
de oude landen nog altijd niet is opgelost.
Adolf Eichmann is wegens misdaden tegen
de mensheid terechtgesteld en een graf tus-
sen de mensen is hem niet gegund.

Namens de mensheid heeft Israël hem uitge-
worpen. Maar deze daad zal alleen inhoud
hebben, als wij mensen van Oost en West,
van Noord en Zuid nu en voortaan de keuze
tegen de bestialiteit en vóór de mensheid
gestand zullen doen.

L. ESMEYER

sympathisanten

Reeds velen gaven zich op als sympathisant.

Was u daar ook al bij? En zo ja, hoe staat het met die relatie van u, die zo sym-
pathiek tegenover het Verbond staat?

Heeft u het hem of haar reeds gevraagd?

Aanmelding: Centraal bureau Hum. Verbond - Oudegracht 152 - Utrecht. Bijdrage
f 10,— per jaar.

Vakantie 1962

De buitenwerkcommissie van het Humanistisch Verbond organiseert de volgende
kampen. Voor nadere inlichtingen: Centraal Bureau, Oudegracht 152, Utrecht.

Kinderkamp 10—12 jaar Elspeet 14—21 juli f 39,50

Tentenkamp 13—15 jaar Texel 31 juli—10 aug. f 50,—. (vol geboekt)

id. id. id. 18—28 aug. f 50,—.

Familie zeilkamp te Langweer 4—18 aug. f 65,— per week.

Nog geen dertig jaren oud schreef Baruch de Spinoza, of zoals hij zich later noemde: Benedictus — de gezegende —, in een traktaat „Over de verbetering van het verstand”: „Nadat de ervaring mij had geleerd, dat alles wat het gewone leven veelvuldig biedt, ijdel en nietig is en ik gezien heb, dat alles wat ik vreesde en wat angst voor mij had, slechts in zoverre goed en kwaad bevat, als het het gemoed in beweging brengt, besloot ik eindelijk na te vorsen, of er een waar goed bestaat, dat zijn goedheid op zichzelf, zonder bijmenging van andere zaken aan de geest kan mededelen; ja of er iets is door het vinden en verkrijgen waarvan standvastige en hoogste vreugde voor altijd gewonnen kan worden...”

De berustende ondertoon van deze woorden wordt eerst begrijpelijk, wanneer men weet, welk een bittere levenservaring Spinoza toen reeds achter de rug had; hetzelfde geldt voor de onafhankelijkheid en de soevereine rust die eruit spreken en die hij — voor zichzelf althans — als hoogste goed gevonden had.

Spinoza werd 24 november 1632 te Amsterdam geboren uit een vrij gegoede Portugees-joodse familie, die de verschrikkingen van de Spaanse inquisitie ontvlucht was en met geloofsgenoten eindelijk in Amsterdam rust, veiligheid en vrijheid van godsdienst, kortom een nieuw vaderland had gevonden. De hoogbegaafde knaap, opgevoed in de Rabbijnschool, „Boom des Levens” genaamd, was weldra een goed hebraïcus en een eminent kenner van de bijbel, de talmud en de joodse filosofen. Maar terwijl hij hierdoor diepe religieuze indrukken opdeed, werd zijn denkende geest door problemen veront-rust en stiet hij op tegenstrijdigheden, die de rabbijnen niet konden oplossen. Een nieuwe wereld opende zich voor hem, toen hij werd ingeleid in de studie der natuurwetenschappen en in de leer der nieuwere wijsgeren. Onder dezen was het vooral Descartes die voor Spinoza's denken van beslissende betekenis is geworden: de soevereiniteitsverklaring van de rede was voor hem een openbaring en veranderde zijn gehele wereldbeschouwing. Deze nieuwe denkwijze kon op den duur niet verborgen blijven en weldra verbreidden zich dan ook geruchten over zijn gevaarlijke ketterijen. Vooral zijn zwager Caceres, een jeugdige, fanatieke rabbijn, zag door Baruch de rechtzinnigheid der joodse gemeente bedreigd. Toen in 1654 vader Spinoza stierf, ontstond er een proces over de erfenis, omdat Caceres beweerde, dat de zoon als afvallige daarop geen aanspraak kon doen gelden. Hoewel de burgerlijke rechter de zwager in het ongelijk stelde, stond Baruch vrijwillig zijn vaderlijk erfdeel af en verliet het ouderlijk huis. Hij leefde immers in de overtuiging dat alleen hij vrij is die door niets gebonden is en bezitten betekent gebonden zijn. Daarom verbrak hij alle banden en koos hij welbewust de weg van armoede en eenzaamheid. Toch wilde de joodse gemeente deze scherpzinnige geest, van wie men zelfs beweerde, dat hij kritiek zou hebben geoefend op de on-aantastbaarheid van de bijbel, niet loslaten,

maar hij moest tot zwijgen gebracht worden. Toen echter alle pogingen Spinoza van zijn ongelijk te overtuigen, vruchteloos bleken, bood men hem ten slotte geld aan. Na diens weigering dit aan te nemen, werd op 27 juli 1656 — een dag na het faillissement van Rembrandt — in de synagoge de banvloek over hem uitgesproken: „Vervloekt zij hij overdag en vervloekt zij hij in de nacht. Vervloekt zij hij, als hij zich neerlegt en vervloekt zij hij, als hij opstaat... De Heer zal zijn naam onder de hemel vernietigen”. Toen bovendien nog een moordaanslag op hem gepleegd werd en de overheid van Amsterdam besloten had, hem uit zijn geboortestad te verbannen, verhuisde Baruch, die zich van dit moment af Benedictus noemde, naar Ouderkerk, in 1660 wederom verlaten voor Rijnsburg bij Leiden, waar hij door het slijpen van lenzen in zijn levensonderhoud voorzag.

In zijn eerste geschrift „Apologia” getiteld, verdedigde hij zijn overtuiging, viel hij de bekrompenheid van zijn tegenstanders aan en wees hij op hun gebrek aan liefde en eerbied voor de medemens, op de starre onbeveeglijkheid in hun dogmatisch denken. Onder de Rijnsburgse Collegianten, een sekte van eenvoudige, vrome mensen, die in de bijbel de eeuwige waarheid zochten en alle kerkelijke dogma's verwierpen, vond hij echter gelijkgezinden. Weliswaar konden zij hem niet begrijpen, maar zij vereerden in hem de mens die — hoewel zelf geen christen — door nederigheid en naastenliefde het voorbeeld gaf van een waarlijk christelijke levenswandel. Het indrukwekkendste document van eerlijkheid en mensenliefde dat ter wereld bestaan heeft, gelijk Goethe anderhalve eeuw later Spinoza zou karakteriseren, of zoals in onze eeuw de dichter Albert Verwey hem heeft bezongen:

„Scheemring. En hij zat gebogen,
In de lens de laatste stralen
Van het licht op 't paarse koolland,
Huivrend onder zijn gedachte,
Maar een sterke en reine glimlach
Toog zijn trekken over, ziende,
Als vizioen in 't dove rondglas,
Hoe een wildbewogen wereld
Liefde Gods was tot zichzelf”.

In een huisje dat nu nog bestaat en met enig oud meubilair en een kleine boekerij het eigendom is van de Vereniging „Het Spinozahuis”, schreef hij zijn reeds genoemde „Verhandeling over de verbetering van het verstand” en het enige werk dat hij onder zijn eigen naam het licht liet zien, nl. een in mathematische vorm opgebouwde bewering van de principes van Descartes' leer. In 1663 verhuisde Spinoza naar Voorburg en nam zijn intrek bij de schilder Daniel Tydeman. In dit nieuwe tehuis ontving hij veel bezoek van bewonderaars en voerde hij een uitgebreide correspondentie met talrijke belangrijke persoonlijkheden. De zin van zijn bespiegelingen was en bleef het zoeken van God, maar dit zoeken was een verstandelijk denken, niet een geloven op gezag van kerk, geestelijkheid of bijbel. Spinoza's God heeft dan ook niet de minste gelijkenis met de God der Joden of Christenen; zijn God is de na-

tuur, de wereld, en het toekennen van menselijke eigenschappen als goed, rechtvaardig of barmhartig betekende naar Spinoza's overtuiging dan ook een miskenning van Gods wezen.

In 1669 volgde Spinoza de raad van enkele vrienden, onder wie Johan de Witt, in Den Haag te komen wonen. Eerst nam hij zijn intrek bij een weduwe op de Veerkade, doch na twee jaar verhuisde hij, om geld voor pensioen te besparen, naar de woning van de schilder Van der Spijck aan de Paviljoensgracht, waar hij tot zijn dood is gebleven. Op nummer 72 kan men dit Spinozahuis met een verzameling herinneringen aan de wijsgeer vinden.

Ondertussen had zich zijn roem steeds meer uitgebreid, o.a. door zijn briefwisseling met mannen als Constantijn en Christiaan Huygens en Leibnitz. Ook verscheen zijn „Theologisch-politiek traktaat”, waarin hij de emancipatie der wetenschap van de godsdienst, de vrijheid van alle wetenschappelijk onderzoek, ook ten aanzien van de bijbel, bepleitte. Naar zijn werken alleen moet, volgens de schrijver, de gelovige beoordeeld worden; in een vrije staat moet het aan een ieder geoorloofd zijn te denken wat hij wil, en te zeggen wat hij als waar erkent. Dit geschrift verwekte een geweldige opschudding: men zag in de schrijver een bestrijder van alle ware godsdienst en de roep van atheïsme, waarin hij reeds stond, werd er nog meer door bevestigd. Behalve de orthodoxen keerden zich nu ook de Cartesianen tegen hem. Doch in 1673 werd Spinoza's leer ook naar waarde erkend door de keurvorst Carl Ludwig van de Pfalz, die hem een professoraat te Heidelberg aanbood onder toezegging van volledige denk- en leervrijheid. Spinoza wees echter na rijp beraad dit aanbod af, omdat hij zijn rustig leven niet wilde opgeven en er niet zeker van was, hoever die beloofde vrijheid zich wel zou uitstrekken.

In 1675 reisde Spinoza naar Amsterdam om

de uitgave van zijn „Ethica”, zijn levenswerk”, te bezorgen. Maar toen bekend werd, dat er een nieuw werk van de beruchte atheïst en vriend van De Witt zou verschijnen, werd er moord en brand geroepen en deden de theologen en Cartesianen alles wat zij konden om door overheid en stadhouder de uitgave verboden te krijgen. Dit bewoog de schrijver zijn werk voorlopig terug te nemen; gedurende zijn leven is het niet meer verschenen.

Zoals reeds eerder gezegd, is stellig een van de blijvende bekringen van Spinoza, dat zijn leer én leven een zo voorname zielsrust en een zo hoge geestesadel uitdrukken. Dit geldt ook voor zijn „Ethica”, al is het een moeilijk en volgens de geometrische methode geschreven boek. Aan het einde van het eerste deel heet het, dat deze wijsbegeerte leert niemand te haten, te verachten, te bespotten, op niemand jaloers te zijn. Terecht heeft men getuigd, dat in het geestelijk klimaat der Spinozistische wijsbegeerte de gifplant van de kwade wil geen wortel vermag te schieten. Wij verstaan hiervan iets, als wij denken aan de voorname geest die uit het Spinozistische begrip innerlijke vrede over de eeuwen met hun gebeurtenissen heen is blijven stralen.

Spinoza leed aan longtuberculose en het voortwoekeren daarvan werd ongetwijfeld bevorderd door het inademen van glasstof als gevolg van het lenzenslijpen. Reeds op de leeftijd van 44 jaar, 20 februari 1677, stierf hij en hij werd in een algemeen graf achter de Nieuwe Kerk aan het Spui in Den Haag begraven. In deze 44 jaar heeft hij zeker met het lenzenslijpen evenveel tijd doorgebracht als de meesten tegenwoordig aan hun dagelijkse beroepsbezigheden besteden; daarnaast heeft hij een werk geschapen, dat door diepte en machtige eenheid van conceptie deze bescheiden figuur in de geschiedenis van de wijsbegeerte een ereplaats onder de „invloedrijken” heeft verzekerd.

F. P. HUYGENS

„De huidige mensbeschouwing”,

geschreven door Dr. W. Couturier S.J., Prof. Dr. B. M. I. Delfgaauw, Dr. H. Faber, Dr. K. J. M. van de Loo, Prof. Dr. C. A. van Peursen, Drs. J. G. van der Ploeg, Prof. Dr. A. Poslavsky, Dr. J. P. van Praag, Drs. H. Redeker. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 24.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.
Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)

lezingen voor de radio

- 1 juli VARA 9.45 uur: D. H. Prins: „Gemaskerden”
- 8 juli VARA 9.45 uur: C. Cabout: „Vrijheid en verveling”
- 15 juli VARA 9.45 uur: A. Katan: „Eén stem in het kapittel”
- 22 juli VARA 9.45 uur: P. Spigt: Konden wij maar oppervlakkig blijven!!
- 29 juli VARA 9.45 uur: Jac. de Roy: Geen krant in de bus